

MLADINSKA KNJIŽEVNOST

Mladinsko književnost delimo na:

- otroško literaturo (0-10) – konča se, ko se otrok nauči razumeti in sam brati besedilo
- mladinsko literaturo (11-17) – najstniška, prehodna literatura
- literatura za mlade odrasle ali prehodna literatura (konec SŠ in FAX)

Je edina književnost, ki potrebuje posrednika. Ker ni dovolj samo bralec nastane trikotnik. (knjiga-posrednik-bralec/poslušalec)

Otroci do 8-9 leta ne vedo kaj pomeni včeraj, danes, jutri, vedo pa kaj je v pravljici nekoč. Otroci se jezika še učijo.

Od posrednika je odvisno, koliko in kaj otrok posluša. Lahko je neprofesionalen (starši, babica, bratje...) – izbira knjige po svojem okusu, ali profesionalen (vzgojitelj, učitelj, profesor, bibliotekar) – izbira knjige na podlagi cilja. Otroku morajo nujno brati obojni.

Mladinska književnost se drži osnovnih stopenj otrokovega psihofizičnega razvoja in načel, kako se razvija otrokovo razumevanje jezika.

Pri književnosti je predmet poučevanja trojen:

- obravnava avtorja (v katero obdobje sodi)
- obravnava književnega dela (predstavimo tako da je čim bolj razumljivo)
- obravnava bralca (starost bralca, ki mu je književno delo namenjeno)

Mladinska književnost je podtip književnosti in se od nje loči po: bistvu, obstoju, zgradbi in vrednotah in je namenjena bralcu do 18 let.

OBSTOJ KNJIŽEVNOSTI ali ONTOLOGIJA

Ločimo primarni obstoj (takrat ko delo nastaja) in sekundarni obstoj (vsa branja).

Vsaka knjiga ima dve plati, in sicer fenomenalno (zunanji izgled knjige – velikost črk, tiskanice, količina besedila) in kvazifenomenalno (razumevanje besedila).

Otroci najprej izbirajo knjige po fenomenalni plati kasneje pa po kvazifenomenalni plati.

Otroci na predmetni stopnji ločijo knjige po visoki literaturi (to kar morajo prebrati) in po trivialni literaturi (kar berejo za zabavo).

BISTVO KNJIŽEVNOSTI ali FENOMENOLOGIJA

Bistvo besedne umetnosti je v povezavi z:

- spoznavno funkcijo – otrok ob besedilu spoznava pravila, navade...
- etično funkcijo – nauk o dobrem, pomeni, da delo ne sme spodbujati k nestrpnosti – rasna, verska, spolna razlikovanja)
- estetsko funkcijo – kakovost v jeziku in kakovost ilustracij

V mladinski književnosti bi se naj izogibali moralizmu (vzgojiteljica bere Muco copatarico samo zato, da bi otroci pospravljali copate, ne zato da bi ob branju uživali).

Žanrski prenos pri fenomenologiji:

- odrasli mislijo eno, otroci razmišljajo drugače (S. Makarovič - Pekarna Mišmaš) otroci ne razumejo pomena prenesenih besed
- delo je najprej napisano za odrasle, potem z razvojem družbe, tehnologije preide med mladinsko literaturo (Martin Krpan z Vrha pri Sveti Trojici)
- delo je napisano za otroke, vendar ga berejo tudi odrasli (Mali princ)

ZGRADBA KNJIŽEVNEGA DELA ali MORFOLOGIJA

Nam pove kako književno delo razčlenimo. Določujemo: snov, temo, motive, glavne in stranske like, književno zvrst in vrsto, zgradbo, književni čas in prostor ter značilnosti jezika.

VREDNOTENJE KNJIŽEVNEGA DELA ali AKSIOLOGIJA

Vrednote izhajajo med bralcem in razumevanjem besedila. Književno delo vrednotimo zgodovinsko (upoštevamo kdaj je nastalo) in nezgodovinsko (preverjamo, če je še vedno tako vredno, če so vsebine še primerne).

TIPOLOGIJA MLADINSKE KNJIŽEVNOSTI

Vse mladinske knjige lahko razdelimo v 3 tipe:

- vzgojno poučna literatura/tip (avtor besedila se postavi nad naslovnika in ga poučuje, basen – ima nauk, pravljice so napisane tako, da zmaga dobro)
- idealizacijska literatura/tip (tvorec besedila povzdigne bralca in pripiše same pozitivne lastnosti, majhen otrok naj bi se zavedal, da mora biti dober in pošten)
- zbliževalno-dvogovorna literatura/tip (avtor besedila se spusti na raven bralca, ga ne poučuje, vsak odrasel naj poišče otroka v sebi)

PREGLED SVETOVNE MLADINSKE KNJIŽEVNOSTI

KLASICIZEM (17. st.)

I. A. Komensky – Labirint sveta in raj srca

J. de la Fontaine – basni

C. Perrault – Rdeča kapica

RAZSVETLJENSTVO (18. st.)

D. Defoe – Robinzon Crusoe

J. Swift – Guliverjeva potovanja

ROMANTIKA (prva polovica 19. st.)

I. A. Krilov – basni

Brata Grimm – Janko in Metka

H. C. Andersen – Grdi raček

REALIZEM (sredina 19. st.)
C. Dickens – Oliwer Twist
M. Twain – Prigode Toma
H. B. Stowe – Koča strica Toma

NOVA ROMANTIKA (konec 19. st. – konec 1. sv. vojne)
J. Verne – Dvajset tisoč milij pod morjem
Karl May – Winnetou
J. London – Beli očnjak

OBDOBJE MED OBEMA VOJNAMA
A. A. Miline – Medved Pu
E. Blytob – Pet prijatelj
A. de Saint-Exupery – Mali princ

SODOBNA KNJIŽEVNOST (po 2. sv. vojni)
A. Lindgren – Pika Nogavička
Roald Dahl – Matilda
J. K. Rowling – zbirka Harry Potter

PREGLED SLOVENSKE KNJIŽEVNOSTI

RAZSVETLJENSTVO (1768-1830)
Valentin Vodnik
Marko Pohlin
Urban Jarnik

ROMANTIKA (1830-1848)
A. M. Slomšek – zbornik Drobtinice

REALIZEM (1848-1899)
- začetek slovenskega umetnega mladinskega slovstva
Fran Levstik – cikel pesmi Otročje igre
Janez Trdina – Bajke in povesti o Gorjancih
F. S. Finžgar – Pod svobodnim soncem

MODERNA (1889-1918)
Dragotin Kette – Šivilja in škarjice
Oton Župančič – Mehurčki
Fran Milčinski – Butalci

EKSPRESIONIZEM (1918-1930)
Srečko Kosovel – Medvedki sladkosnedki
Josip Ribičič – Miškolin
Angelo Cerkvjenjak – Ovčar Runo

SOCIALNI REALIZEM (1930-1953)
Josip Vandot – Kekec z naših gora
France Beck – Peter Klepec
Prežihov Voranc – Solzice

SODOBNA KNJIŽEVNOST (od 1953 naprej)

Svetlana Makarovič – Prekarna Mišmaš

Niko Grafenauer – Pedenjped

Desa Muck – zbirka o Anici

REVIJE ZA OTROKE

- razsvetljenstvo – časopis Vedež
- realizem – revija Vrtec
- moderna – revija Zvonček
- ekspresionizem – revija novi rod
- po 2. sv. vojni – Kekec, Ciciban, Cicido

KNJIŽEVNE ZVRSTI IN VRSTE

POEZIJA

Med ljudskimi in umetnimi pesmimi so še ponarodele, ki poznajo avtorja vendar so se tako prijele, da jih poznajo vsi.

Otroška ljudska (folklorna) poezija

Razvrščamo jo po različnih kriterijih, najpogosteje po tematološkem.

Pomemben uvid v otroško ljudsko poezijo podaja delo Križ kraž kralj Matjaž, ki povezuje poezijo z otroško igro.

Najdemo precej književnih vrst, ki se razlikujejo v primerjavi z ljudsko pesmijo namenjeno odraslim.

Nepremična kulturna dediščina – to, kar ne moremo premaknit.

Premična kulturna dediščina – ljudsko/folklorno slovstvo.

Ljudsko književnost imenujemo tudi narodna književnost, saj ljudsko morda ni najprimernejši izraz (ljudsko – tuj).

Vrste lirske ljudske/folklorne poezije:

- uspavanke (prva pesem s katero se otrok sreča, je peta, pomembna je ritmičnost)
- rajalne pesmi (se pojejo in ob tem zahtevajo ritmično gibanje – bela lilija, gnilo jajce)
- dotikalne pesmi (se govorijo, prstne igre – ali je kaj trden most, Križ kraž kralj Matjaž)
- šaljivke ali nagajivke (zbadajo otroka zaradi imena – Luka repo cuka)
- izštevanke (trohejski ritem, sledi izštevanju rok ali teles – an ban pet podgan)
- prstne igre (vsak prst prevzame posebno vlogo)
- pesmi abeced (pomoč pri opismenjevanju)

Značilnosti:

- so večinoma ritmično bogate, prilagojene ritmom, ki se jih da peti
- imajo melodično spremljavo
- večina so štirivrstičnice
- najpogostejša rima je trohej ali amfibrah
- najpogostejše rime so: zaporedna, prestopna ali pretrgana
- imajo veliko okrasnih pridevkov, pomanjševalnic, onomatopoetskih izrazov

pesmi ljudskega kroga:

- v ljudskem slovstvu velja, da govorimo o 4 letnih časih, ki pomenijo: pomlad-rojstvo, poletje-vitalnost, jesen-starost, zima-smrt
- sočasno pride tudi: setev-obdelovanje-pridelki-preživimo zimo
- po teh časih imamo otroška dela, saj so otroci pomagali na polju, ogromno pastirskih pesmi

pesmi življenjskega kroga:

- pomembno je bilo rojstvo, pri moških odhod v vojsko, poroka, smrt

PROZA

Kratka besedila, ki običajno ne presegajo 10 strani, seveda pa se glede na utroj delijo na realistične in fantastične kratkoprozne vrste. Sem sodijo besedila, kjer je glavni lik otrok iz realnega sveta in se mu dogajajo realne stvari.

KRATKA PROZA

Kratka realistična proza

Kratka realistična zgodba – se pojavlja v naslednjih žanrih: zgodovinska, spominska, doživljajska, potopisna, detektivska, socialno-psihološka, ljubezenska.

Med zgodovinske kratke zgodbe sodijo tiste, katerih avtorji niso bili neposredno udeleženi v dogodkih oziroma, je preteklo najmanj 60 let od realnega zgodovinskega dogodka. Sem sodita deli Toneta Partljiča *Ali ste videli Kolmana Giderja?* in Dušana Šarotarja *Koncert za violino in orkester*.

Spominska kratka zgodba ima praviloma prvoosebna vsevednega pripovedovalca, le-ta opisuje bolj ali manj časovno in prostorsko odmaknjene dogodke, ki so pogosto biografsko obarvani. Avtor se spominja otroštva, preživetega v ruralnem okolju. Zgodba je podana s strani perspektive odraslega o otroku, glavnem liku, njegovih prijateljih, starših, vrednotah. Spomini na otroštvo zajemajo celo paleto čustev. Deli sta Mate Dolenc *Strah* in Marko Kravos *Geniji skrivaj*. Avtorji ubesedujejo idilični minuli čas njihovega otroštva, pokrajina ruralnega okolja je idealizirana, v njej so živeli dobri ljudje, na katere se lahko človek zanese, škodoželjnost še ni bila splošna človeška lastnost, izstopa dobrota matere.

Doživljajska kratka zgodba se osredinja na sodobne, pogosto komično obarvane vsakdanje dogodivščine, glavni literarni lik je otrok v šolskem obdobju. Dogajanje je usmerjeno na medvrstniška razmerja, ki so lahko pozitivna in negativna. Dela so Slavko Pregel *Varja se pogovarja*, Dim Zupan *Osica Maja*, Tatjana Kokalj *Vražja avtocesta*. Doživljajska se od spominske zgodbe loči predvsem glede na karakterizacijo likov, književni prostor in pripovedno perspektivo.

Potopisna kratka zgodba sodi med literarne potopise, čeprav vsebuje tudi značilnosti polliterarnega potopisa. Natančno je podana geografska podoba pokrajine, ki je književni prostor in tema hkrati. Natančni so opisi notranjega doživljanja literarnih likov, na katere vpliva podoba pokrajine. Delo je Milan Petek *Levokov* Kjer se čas ustavi.

Detektivska kratka zgodba se nagiba bolj k pustolovščini, kot pa k trdi detektivski zgodbi. Delo je Peter Svetina *Skrivnost mlečne čokolade* in druge detektivske zgodbe in Goran Gluvić *Detektiv Zdravc*. Začetek zgodbe je nerazrešen zločin, ki je naravnano bolj komično. Detektivi so mojstri svojega poklica, dobro se razumejo z ljudmi okoli sebe, zato iz okolja z lahkoto pridobivajo informacije, ki so nujno potrebne za uspešno razreševanje primerov. Detektivi so vedno na voljo, poglobijo se v primere, ki jih tudi hitro rešijo. Njihovo delo poteka v domačem kraju, preiskavo pa jih skoraj vedno naložijo stranski liki.

Socialno-psihološka kratka zgodba vsebuje razvejano paleto tem, ki posegajo na eni strani na območje družabnega dogajanja in na drugi na področje intimnih razmerij glavnega literarnega lika do okolice in do samega sebe. Glavni lik je izpostavljen spremembam, spoznanjem, zlorabam, ki zaradi zunanjih okoliščin, poslabšajo njegov dotedanji položaj. Sreča se z

odvisnostjo, smrtjo, nasiljem, boleznijo. Deli Janje Vidmar Hud dan v mojem lajfu in Polone Glavan Vsiljivec.

Za ljubezensko kratko zgodbo je značilno, da v središče dogajanja postavlja najpogosteje najstnico, ta pa skozi notranje monologe in svoja dejanja, prikazuje prvo ljubezen. S stališča otrok je tragična, saj se prva ljubezen vedno konča. Kadar gre za prikaz srečne ljubezni, pa so konci odprti. Dela Majde Koren Prišla z morja, pospravljam reči iz kovčka in Lenarta Zajca Nevihta in Bogdana Novaka Ljubezen na počitnicah.

Kratka fantastična proza

Pravljica: Za vse pravljice velja enodimenzionalnost in mitska resnica o svetu. Združljivost fantastičnih in realističnih prvin v enovito celoto, ne da bi se glavni lik zavedal vdora fantastike v svoj svet, je tista lastnost, ki loči pravljico od drugih književnih vrst. Poznamo tri pravljice: folklorno, klasično avtorsko in sodobno avtorsko. Fantastične pravljice so tiste v katerih nastopa nek čudež – Muc mehkošapec.

Značilnosti folklorne pravljice so črno-belo slikanje oseb sproži predstavo o eni pomembni lastnosti književnega lika, le ta pa je močno potencirana. Literarni liki so imenovani po poklicu, družbenem položaju ali kakšni drugi lastnosti, v pravljicah določen lik hkrati predstavlja vedno isto lastnost (lepa kraljična, zlobna mačeha), književnega časa in prostora ni mogoče natančneje določiti, v zgodbi nastopajo čudežna bitja ali predmeti, čudež je časovno ali krajevno omejen, konec je vedno srečen.

Klasična avtorska pravljica se zgleduje po folklorni glede strukture, tem in motivov, loči se po poetiki, ki je seveda avtorjev pečat povedanega. Zgled je Andersen in njegove pravljice, ki se naslanjajo na ljudsko izročilo in mit. Prevladujejo bivanjske teme in odnosi, ki so slikani na podobo arhaizirane družbe. Glavni liki imajo navadno že imena in niso poimenovani po stanu ali poklicu kot v folklorni. Ta pravljica ima pogosto tudi standardizirane začetke (nekoč, pred dawnimi časi). Iracionalni literarni liki so najpogosteje pravljicična bitja. Dela Ele Peroci, Kristine Benk, Svetlane Makarovič, Bine Štampe Žmavc.

Sodobna avtorska pravljica se po zgradbi, motivih, temah, književnih likih naslanja na tradicijske vzorce folklorne in klasične avtorske pravljice, čeprav se razvija ja smer individualiziranih karakterjev (književni liki niso tipi), precej natančno določljivega književnega časa in prostora in odpira bolj sodobne teme. V sodobnih pravljicah ni več prostora za revne in delovne kmete, pravične vladarje, lepe princeske. Književne osebe ne potujejo več na belih konjih, ampak s sodobnimi prevoznimi sredstvi, za komunikacijo uporabljajo telefone in računalnike, prikazujejo sreče in nesreče majhnih mestnih otrok. Pripovedovalec ne nagovarja bralca, temveč se osredinja na zgodbo samo, ne dodaja svojih mnenj in oznak. Postane nevtralni pripovedovalec zgodbe. Pripovedovalec je tretjeosebni avktorialni, sodobne pravljice prepričujejo otroke, da je dobro nagrajeno in zlo kaznovano, sintetična zgradba ima enakomerno izmenjavo pospešitev in zaviranja zgodbe, fantastični elementi v pravljici so združljivi z realnimi in ne pomenijo posebnega čudenja. Liks so poimenovani z imeni imajo individualno izrisane lastnosti, slikanje likov ni črno-belo, zlahka pa bralec ločuje med dobrim in slabim likom. Konci niso tipizirani, po navadi so srečni, književni prostor in čas sta določljiva, pri čemer mislimo, da je njuni književni čas sodobnost, književni prostor pa mestno okolje. Primeri Primoža Suhodolčana Pozor, pravljice! in Bine Štampe Žmavc Muc Mehkošapek.

Kratka fantastična zgodba: Med ta besedila spadajo besedila, ki imajo lastnosti dveh književnih vrst, pravljice in fantastične pripovedi. Ta proza ima omejen obseg, zajema krajše časovno obdobje, glavni lik se zaveda vdora fantastike v realni svet, književni prostor in čas sta določljiva. Najpomembnejša lastnost med pravljico in kratko fantastično zgodbo je dvodimenzionalnost, torej obstoj dveh svetov (racionalnega in iracionalnega), ki delujeta vsak po svojih zakonitostih. Prehajanje iz realne na fantastično raven je mogoče razložiti z razlogi, ki veljajo v realnem svetu, v fantastičnem pa veljajo zakoni otrokovih želja. Pripoved se konča z vrnitvijo v realni svet. Ta vrnitev je pojasnjena z razlogi, ki veljajo v realnosti. Za nonsensn kratko zgodbo se uporablja izraz nesmiselnice. Temelj je jezikovna igra, ki preraste že v ironijo. Med tovrstna besedila spadajo dela Boruta Gombača Rumena in modra nogavica in Lile Prap Rdeča kapica za otroke strašno pametnih staršev.

Kratka znanstvenofantastična zgodba: jezik v zgodbi se pomika iz območja literarnega v območje znanstvene terminologije. Znanstveni dosežki so opisani tako, kot bi bili resnični, podkrepjeni so z besediščem posamezne vede. Primer je Maja Novak Svetloba iz sanj.

Mit ali bajka: upovedujejo vsebino poganskih religij, legende se ukvarjajo s krščanskimi svetniki in mučenci. So krajše pripovedi o starodavnih politeističnih verovanjih, ki spodbujajo rituale.

Legenda: imajo natančneje določeno snov kot miti, saj upovedujejo življenje, delo in trpljenje krščanskih svetnikov in mučencev, navezujejo pa se na krščanske praznike in z njimi povezano obredje. Njihova podlaga je monoteistična zgodba, ki se lahko približuje prvinam fantastičnega ali vsaj neresničnega. Npr: Kurent, zlatorog, Pehta, podvodni mož. Ta mitološka bitja je natančneje predstavila Alenka Goljevšček v delu Med bogovi in demoni.

Pripovedka: so bolj krajevno določene, književni prostor je poimenovan s konkretnim zemljepisnim imenom. Delo je Desa Muck Kokoš velikanka.

Basen: je epsko besedilo. Živali imajo v naprej dano vlogo (lisica je zvita), kar je bistvena lastnost, ki loči basen od živalske pravljice. Basni so izrazito didaktična književna vrsta, z dvodelno zgradbo. Prvi del je b obliki eksempla, torej zgledna zgodba, drugi del pa je nauk, v obliki pregovora. Temeljna lastnost basni je alegorija: na eksplicitni ravni gre za zgodbo o živalih, na implicitni pa o ljudeh in človeški družbi. Delo Slavka Pregla Papiga v šoli.

SREDNJE DOLGA MLADINSKA PROZA

Realistična srednje dolga proza

Realistična pripoved (povest): je srednje dolgo besedilo, ki se bistveno ne razlikuje od romana in novele in je nadomestek za te zvrsti ali pa njihova manj dovršena različica. Dim Zupan Drekec Pekec in Pukec Smukec, Slavko Pregel, Primož Suhodolčan Košarkar naj bo!, Gluvić Goran Brcanje z glavo, Bogdan Novak Zvesti prijatelji, Janja Vidmar Prijatelja... Realistična pripoved je tudi v sodobnosti ena najproduktivnejših književnih vrst.

Fantastična srednje dolga proza

Fantastična pripoved: se začne razvijati šele v dvajsetem stoletju. Najpomembnejše značilnosti te vrste so: dolžina besedila (gre za daljša prozna besedila), pojavnost (hkrati), pojavljanje realnega in irealnega literarnega prostora, ter literarnih likov v njiju, natančnejša karakterizacija likov, sorazmerno natančno določena književni prostor in čas, ločnica med realnim in fantastičnim, temelj je dvodimenzionalnost.

DOLGA MLADINSKA PROZA

Realistična dolga proza

Realistični roman: Med mladinske romane smemo šteti dolga prozna besedila, ki imajo epsko notranjo formo in posegajo v življenja najstnikov. Primerna je za najstnike v zadnjem triletju osnovne šole in v srednji šoli. Mladinski roman ima dokaj natančno opisan glavni literarni lik, le ta je mladostnik v težavnem pubertetnem obdobju, književni prostor in čas sta precej natančno določljiva. Pripovedovalec je prvoosebni in je glavni literarni lik, ki je pogosto tudi naslovni lik mladinskega romana in pripoveduje o svojem življenju. Snovno-motivno se kaže mladinski roman štirih žanrih.

Zgodovinski roman - lahko ima avtobiografske, posrednomemoarske ali fikcijske korenine. V vseh besedilih je ob zgodovinskemu času, občutiti tudi čas nastanka literarnega dela, ta je namreč oddaljen od časa dogodkov samih. Primer delo Frana Saleškega Finžgarja Pod svobodnim soncem.

Avanturistični roman – v središču je avantura, v katero se podajo glavni literarni liki. Glavni književni lik ima izrazito pozitivne lastnosti, druge književne osebe pa izrazito negativne. Najpomembnejši element je nerešljivo-rešljiv problem, ki se izteče v srečen konec. Primer je Mate Dolenc Golo morje, Desa muck Pod milim nebom.

Ljubezenski roman – v središču je najstnica, ki doživlja prvo ljubezen. Ta ljubezen je iz stališča glavnega lika večna, prava in edina, ko zveza razpade pa ima skoraj katastrofične značilnosti za tistega, ki je bolj zaljubljen. Primer Bogdan Novak Ninina pesnika dva, Janja Vidmar Fantje iz gline.

Socialno-psihološki roman – upodablja teme, s katerimi se srečujejo najstniki. aids, anoreksija, bulimija, psihične bolezni, rak, homoseksualnost, lezbičnost, spolna zloraba, incest, posilstvo, samomor, smrt, brezposelnost, brezdomstvo, narkomanija, rasizem, neonacizem, ekološke katastrofe. Dela Janje Vidmar Zoo, Gimnazijka, V sedemnajstem, Lažniva Suzi.

Roman v »kavbojkah« ali jeans roman – temeljni problem je prikaz deškega literarnega lika, ki se ne znajde v sodobnem svetu, predvsem pa ne prepozna svoje vloge v njem. Glavni lik je torej deček, srednješolec, ki ga pestijo šola in starši, njihov trenutni glavni življenjski cilj je zabava, ekperimentiranje z drogami in alkoholom, prve spolne izkušnje, predvsem pa se na življenje odzivajo zelo neodgovorno.

Dolga fantastična proza

Fantastični roman: natančno loči med realističnim književnim časom in prostorom, ter fantastičnim književnim časom in prostorom. Meja med njima je prestop iz enega v drugi svet in je natančno nakazana. Dela so po svoji kompozicijski plati enaka fantastični pripovedi, le daljša so in literarni liki imajo bolj natančno in poglobljeno izrisane značaje, način upovedovanja je kompleksnejši. Primer delo Bogdana Novaka Zaljubljeni vapir.

Znanstvenofantastični roman: glede na književni prostor in literarne like s pojavljajo štiri različice znanstvenofantastičnih romanov, dogajajo se lahko na Zemlji Zemljanom, na Zemlji Nezemljanom, izven zemlje Zemljanom in izven Zemlje Nezemljanom. Delo Dima Zupana Dežela odrezanih glav.

Klasična fantazija: besedila, ki se neposredno navezujejo na ljudsko pravljico in mit in ne presegajo dolžine pol milijona znakov. Čas in kraj dogajanja sta šibko opredeljena. Literarni liki so kompleksno opisani, dogajanje vsebuje manjšo stopnjo odpika od pravljичnih in mitičnih motivov. Fantazijska književnost se od fantastične loči po dvodimenzionalnosti in upoveduje večne resnice, se torej dotika nezavednega v človeku in ima ohranjen pravljичni vzorec (milinarizem, polarizacijo literarnih likov, vero v dobro). Delo Bine Štampe Žmavc *Ure kralja Mina*.

Sodobna fantazija: to so besedila z več kot 1,5 milijona znakov s preslednki, torej okoli 1000 avtorski strani. V slovenskem prostoru nobeno delo ne izpolnjuje tega kriterija. Temelj sodobne fantazije je višja stopnja odmika od motivov iz mita in ljudske pravljice, struktura je prevzeta od mita.

DRAMATIKA

Igor Saksida razdeli dramatiko na 7 točk:

- glede na medij (radijske igre – omejena le na zvok, lutkovne igre, TV igre, filmski scenarij, je najpomembnejša razlikovalna lastnost, lutka zmora več kot človek v gledališču)
- po obsegu in členjenosti besedila (ločimo velike vrste – večdejanke, male vrste – enodejanke in samostoji prizori)
- na podlagi dramskih oseb in tematike (dekliške in deške igre)
- glede na funkcijo in notranjo zgradbo besedila:
 - o vzgojno poučni tip
 - o idealizacijski tip
 - o zbliževalno dvogovorni tip
- po perspektivi:
 - o komedija
 - o žaloigra
- na podlagi medbesedilnosti:
 - o izvorna besedila – napisana kot dramska besedila
 - o predelave – iz proze nastane dramsko besedilo
- glede na vsebino in starost naslovnika (otročke in mladinske igre)

Dramatika ima dve vrsti besedil:

- premi govor – kar se osebe pogovarjajo
- didaskalije – opis dogajanja, kar vidimo in se ne govori na odru

SLIKANICA

- je posebna vrsta knjig in edina vrsta, kjer sta besedilo in ilustracija enako pomembna in šele skupaj tvorita celoto
- je mlada vrsta (100 let).
- začetki so v Ameriki, v Sloveniji šele po 2. svetovni vojni
- slikanica je najbolj povezana s potrošništvom
- ločimo klasične in inovativne

Po svoji zgradbi se ločuje glede na šest elementov:

1. Funkcija slikanice:

- leposlovne (= umetniški jezik): lirika, epika, dramatika
- informativne (=strokovni jezik): vse znanstvene discipline

2. Zahtevnostna stopnja:

- najprej je leporello (zgibanka), od 0,5 do 1,5 let, je med igračo in knjigo, besedilo (brez, malo, dve do tri vrste)
- "prava" knjiga (prva knjiga), od 0,5 –1,5 do 2 let, do debelih 6 listov, debele platnice, besedilo (malo, brez, dve vrsti), je pomembnejša od leporella, saj uči otroke listati, začetek – konec
- slikanica v pravem pomenu besede, tanki listi, debele platnice:
 - pri 3 letih : 3 – 4 strani besedila
 - pri 5 letih: 8 strani besedila
 - pri 7 letih: 12 in več strani besedila

3. Slikanica glede na izvirnost:

ločimo 4 vrste slikanice:

- izvirne slovenske slikanice (avtor besedila in ilustrator sta Slovenca
- prevedeno tuje delo in slovenske ilustracije (npr. brata Grimm)
- slovensko besedilo in tuje ilustracije
- tuje besedilo s tujimi ilustracijami (besedilo je prevedeno, tudi besedilo ostane v tujem jeziku (npr. angleški slovar), za učenje tujega jezika

4. Slikanice glede na ustvarjalni postopek

- avtorske slikanice (besedilo in ilustrator je isti avtor - Pekarna Mišmaš)
- avtorja sta stalna sodelavca (o stalnih avtorjih govorimo, če imata vsaj 3 in več skupnih slikanic), npr. Bina Štampe Žmavc in Svetozar Junakovič: Bajka o svetlobi
- avtorja sta naključna sodelavca

5. Notranja urejenost slikanice

- kako sta ilustracija in besedilo povezana
- ločimo pet vrst ilustracij:
 - o klasična ilustracija – na eni strani je ilustracija, na drugi besedilo # zgoraj besedilo in spodaj ilustracija # besedilo in ilustracija sta ločena in hkrati med sabo povezana (Pedenjped...)
 - o ilustracija se prelije čez rob – čez dve strani je ilustracija, v njej nekaj piše (Medvedki Sladkosnedki)
 - o ilustracija in besedilo se dopolnjujeta, ena brez drugega ne moreta obstajati (Mama je šla po [znak]□)

- stripovska ilustracija – to ni navaden strip, še vedno je slikanica, npr. Jure kvak kvak – besedilo v oblaku, v stripu je marsikaj narisano in otrok mora simbole poznati da zna brati te ilustracije
- inovativna ilustracija – otrok mora ilustracijo dopolniti, dorisati... sem spadajo ku-ku knjižice, kjer nekaj beremo potem pa moramo nekaj odgrniti...

6. Izbor besedila v slikanici:

Slikanica je lahko in kot besedilo poezija, proza, dramatika. Katerakoli zvrst in vrsta! Seveda kratke!!

Slikanice pa delimo v **klasične** in **inovativne**. Praviloma so slovenske (ki izhajajo v Sloveniji) in imajo neke skupne norme.

Problem nastane v prevedenih, ki prevajalca oz. adaptorja sploh nimajo napisanega. Ko originalno besedilo s 100 stranmi skrajšajo na 10 strani.

Teorija slikanice po Nikolajevi

- slikanica je kombinacija dveh ravni komuniciranja: verbalne in vizualne, torej vsebuje dva znakovna sklopa (slikovnega in konvencionalnega),
- parabesedilo: platnice, spojni listi, naslovnica, oprema, smer branja, obračanje strani, grafični simboli.

1. Interakcija med besedilom in ilustracijo (Nikolajeva 2003: 8):

- simetrična: besede in slike pripovedujejo isto zgodbo (ista informacija se dvakrat ponovi, npr. Metka ima rjave lase, na ilustraciji je Metka z dolgimi lasmi)
- komplementarna: besede in slike med seboj zapolnjujejo vrzeli in pomanjkljivosti (Metka je stara 5 let, na ilustraciji bo Metka narisana čeprav ni v besedilu opisana)
- stopnjevana: slike presegajo besedilo ali obratno (razlika v sporočilu besede in ilustracije): kontrapunktna dinamika (iz besedila izvemo nekaj, iz ilustracije pa nekaj drugega in iz tega dobimo novo zgodbo, ki je presežek obeh), kontradiktorna dinamika (v besedilu nekaj piše, na ilustraciji pa je čisto drugače).

2. Prizorišče

Prizorišče nam pokaže, kakšen je svet, v katerem se odvija zgodba: kraj in čas. V slikanici besedilo prizorišče opisuje, ilustracija ga prikazuje!

Prizorišče je lahko:

- zunanje, notranje,
- zgodovinski okvir dogajanja (npr. grad, stolpnica),
- prizorišče kot karakterizacija (npr. pospravljena ali razmetana soba literarnega lika),
- Prizorišče kot sestavni del vsebine (dom – tujina, vas – mesto, varnost – nevarnost ...).

3. Karakterizacija

- zunanja podoba literarnega lika: opis, ilustracija
- posebnost slikanice je, da v ilustraciji nastopajo liki, ki v besedilu sploh niso omenjeni
- psihološki opisi so podani v besedilu, težko jih je ilustrirati (sreča, strah, jeza ...)
- ilustracija ima na voljo univerzalne in individualne simbole, barve, oblike, asociacije
- dejavnost literarnega lika je lahko prikazana s sliko ali besedno

- slikanice so bolj usmerjene v dejanja kot značaje

4. Perspektiva

- perspektiva ali zorni kot je v slikanici posebnost, ker je potrebno upoštevati obe plati, torej vizualno in verbalno
- besede ponazarjajo pripovedni glas, ilustracije pa zorni kot

5. Čas in gibanje

Ponazoritev temporalnosti in kavzalnosti:

- z zaporedjem sličic (lik vedno gleda desno, če gre naprej),
- leva in desna polovica knjige (nadaljevanje dogajanja), pomembna je smer branja besedila in opazovanja ilustracij,
- preskok: ilustracij ali besedila,
- čas je daljši, če vsebujeta besedilo ali/in ilustracija več podrobnosti.

6. Modalnost

Objektivna in subjektivna percepcija v pripovedi (realnost, verjetnost, možnost, nemožnost, nepredvidljivost, zaželenost, nujnost): indikativna (izraža resnico), optativna (željo), dubitativna (dvom):

- mimetična upodobitev – posnetek resničnosti,
- nemimetična upodobitev – interpretacija na različnih ravneh.

Stopnje ilustracije in besedila:

- slikanice brez besedila (tihe knjige),
- stripi (različni znaki, ki se jih moramo naučiti),
- slikanica (več kot 50% ilustracij, manj kot 50% besedila)
- ilustrirane knjige (več kot 50% besedila, manj kot 50% ilustracij)
- knjige brez ilustracij

BRALNI RAZVOJ, VRSTE BRANJA IN TIPOLOGIJA BRANJA

BRALNI RAZVOJ

Ločimo 4 obdobja bralnega razvoja:

1. predjezikovno obdobje = cicibanska doba = doba praktične inteligence v književnosti

- traja od otrokovega rojstva do dopolnjenega 3. leta starosti
- v tem obdobju otroku ponudimo leporello (vse 3 stopnje)
- ponudimo mu pravo knjigo
- pravo slikanico z malo besedila
- pazimo na to, da v tem obdobju damo otroku obe vrsti slikanic
- v tem obdobju otrok najraje gleda, opazuje
- druga stopnja je gledanje in poslušanje
- najsposobnejši otroci pa jemljejo to knjigo že kot vir informacij

2. intuitivna inteligenca = pravljčna doba književnega razvoja

- traja od konca 3. leta do konca 8. leta
- že samo ime pove, da so v središču otrokovega branja pravljice
- ponudimo take, kjer je glavna knj. oseba otrok, ker se z njim lažje identificira kot z živaljo
- pozneje beremo Grimmove pravljice
- konec vrtca pa Andersenove pravljice
- že v tem obdobju ne smemo pozabiti otrok navajati na informativno literaturo
- v tem obdobju je zelo pomemben razvoj mišljenja, otroci se že dobro zavedajo meje - med seboj in drugimi, čeprav je njihovo mišljenje egocentrično
- to je obdobje artificializma, ko otrok izhaja iz konkretnih izkušenj (če vidi, da travo seješ, misli, da se je vsa trava sejala...)
- ob koncu obdobja se predvsem fantje zanimajo za poljudnoznanstveno literaturo

3. obdobje konkretnih, logičnih intelektualnih operacij = robinzonska doba v književnosti

- traja od konca 8. do konca 12. leta
- deli se na dve obdobji:
 - doba naivnega realista
 - traja od 8. do 10. leta
 - otroci v pravljice v klasičnem pomenu ne verjamejo več
 - še vedno pa verjamejo v fantastične elemente, zato množično posegajo po njih
 - Pika Nogavička, Peter Pan, Drejček in ...

doba kritičnega realista

- od 10. do 12. leta
- otroci začnejo posegati po realistični literaturi
- lahko že govorimo o dekliški in fantovski literaturi
- prve ljubezenske zgodbe za deklice, za fante pa pustolovščine in akcija
- Andrejev ni nikoli preveč, Ta glavna Urša, Glavne osebe na potepu...

Ob koncu tega obdobja in obeh podobdobjih pa se izoblikujejo tri skupine bralcev in te skupine so potem zelo primerljive s skupinami odraslih bralcev. To so:

- prva skupina so otroci, ki berejo veliko in kvalitetno literaturo
- druga skupina, ki je obsežnejša, so otroci, ki posegajo po trivialni literaturi, domače branje ti otroci še preberejo
- tretja skupina so nebralci, ki v veliki meri ne preberejo niti domačega branja; otroci imajo sicer obvezno branje in branje po izbiri; navajati jih je treba na branje enciklopedij

4. obdobje abstraktne inteligence = obdobje prehodne literature (prehod iz OŠ v SŠ)

- traja od konca 12. leta do 16., 17. leta
- nima svojega posebnega imena
- je obdobje med mladinsko in nemladinsko literaturo
- deli se na dve podobdobji:

baladna doba:

- od 12. do 14. leta
- v tem obdobju najpogosteje posegajo dekleta po ljubezenski literaturi, berejo pa tudi pravo trivialno literaturo, fantje pa berejo prave pustolovske zgodbe, stripe...

doba lirike in romanov:

- traja od konca 14. leta do konca 18. leta
- skoraj vsi berejo poezijo (fantje ne priznajo, vendar jim je všeč)
- vedno bolj pa se branje nagiba k branju nemladinske literature

VRSTE BRANJA

Branje delimo v dve veliki skupini (povzeto po M. Kordigel):

a) literarno estetsko branje – leposlovno branje

LITERARNO = kvalitetno	EVAZORIČNO = beg od stvarnosti, berejo slabši bralci
1. branje veristične literature (tista, ki je kvalitetna in se vanjo vživljamo – Pika Nogavička)	1. branje trivialnega stripa
2. klasična literatura (tista, ki se obdrži ne glede na čas – Andersen, Grimm)	2. branje trivialne literature (Pet prijateljev)
3. hermetična literatura (branje, za katerega potrebujemo predznanje, da ga sploh lahko razumemo – Mali princ)	3. do neke mere estetsko oblikovana trivialna literatura (B. Novak: Zvesti prijatelji)

b) pragmatično branje – branje z namenom

- informacijsko branje (ko iščemo eno informacijo in točno določen odgovor – enciklopedije, slovarji, tis)
- poljudno-znanstveno branje (tako se berejo tematske enciklopedije posameznih področij, če te zanimajo glasbila, prebereš vse o glasbilih – branje učbenikov)
- strokovno branje (strokovno časopisje, strokovne knjige)
- znanstveno branje (branje znanstvenih člankov, revij, knjig; težje razumljiv jezik)

TIPOLOGIJA BRALCEV

Tipi bralcev po Ricardu Bambergerju

Loči sedem tipov bralcev:

- romantični tip (otroci radi posegajo po pravljicah, pripovedih, ne marajo pa realistične literature)
- realistični tip (zelo rad ima potopisno književnost, črtice in realistično prozo)
- intelektualni tip (to so otroci s vplivom staršev ocene so premalo, če ne boš..., otroci berejo vse, da imajo od tega neko korist, in ne zato, da ga to zanima, zoprni bralci že v 2. razredu)
- etično-pedagoški tip (kar je določeno prebere, pa nič več ali manj)
- bralca s tematsko natančno usmerjenim bralnim interesom (že od malega imajo poslanstvo in o tem res vedo, če gredo študirat v to smer so potem res vrhunski)
- estetski tip (večkrat radi kaj preberejo, si izpišejo misel)
- mešani tip (okusa si ne izoblikujejo, berejo minimum, ki je predpisan)